MOLIYAVIY SAVODXONLIK VA MOBIL BANKINGDAN SAMARALI FOYDALANISH O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK

Eshbekova Komila Qodir qizi
AT "Aloqabank" yetakchi menejeri
e-mail: komafe.95@gmail.com

Annotatsiya. Tezisda moliyaviy savodxonlik va mobil banking xizmatlaridan samarali foydalanish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ko'rib chiqiladi. Moliyaviy savodxonlik tushunchasi va uning tarkibiy qismlari yoritilib, savodxonlik darajasi mijozlarning mobil ilovalardan foydalanish xususiyatlariga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilinadi. Shuningdek, mobil banking ilovalarining o'zi moliyaviy bilimlarni oshirish vositasi bo'la olishi asoslanadi va O'zbekiston sharoitida bu yo'nalishni rivojlantirish bo'yicha takliflar beriladi.

Kalit so'zlar: moliyaviy savodxonlik, mobil banking, raqamli moliyaviy savodxonlik, moliyaviy xizmatlar, moliyaviy farovonlik, bank ilovalari.

Аннотация. В работе рассматривается взаимосвязь между финансовой грамотностью и эффективным использованием услуг мобильного банкинга. Раскрываются понятие финансовой грамотности и её составляющие, анализируется, как уровень грамотности влияет на особенности использования клиентами мобильных приложений. Также обосновывается, что сами приложения мобильного банкинга могут служить инструментом повышения финансовых знаний, и формулируются предложения по развитию этого направления в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: финансовая грамотность, мобильный банкинг, цифровая финансовая грамотность, финансовые услуги, финансовое благополучие, банковские приложения.

Abstract. This paper examines the relationship between financial literacy and the effective use of mobile banking services. It explains the concept of financial literacy and its components and analyses how the level of literacy shapes the way customers use mobile applications. It also argues that mobile banking applications themselves can serve as a tool for improving financial knowledge, and offers recommendations for developing this area in Uzbekistan.

Keywords: financial literacy, mobile banking, digital financial literacy, financial services, financial well-being, banking applications.

Kirish

So'nggi yillarda mobil banking – mobil telefon (asosan smartfon) orqali masofadan bank xizmatlaridan foydalanish – aholining kundalik hayotiga mustahkam kirib keldi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda dunyo bo'yicha kattalarning 79 foizi moliyaviy hisobga ega bo'lgan [1]. O'zbekistonda ham bu jarayon jadal kechmoqda: 2026-yil 1-iyul holatiga mamlakatda muomaladagi bank kartalari soni 74,6 millionga yetgan [2]. Bugun pul o'tkazish, kommunal to'lovlar, omonat ochish va boshqa ko'plab amallarni smartfon orqali bir necha daqiqada bajarish mumkin.

Biroq mobil banking imkoniyatlaridan qanchalik to'liq va to'g'ri foydalanish ko'p jihatdan mijozning moliyaviy bilimiga bog'liq. Bir mijoz ilovadan faqat to'lovlar uchun foydalansa, boshqasi undan jamg'arish, xarajatlarni rejalashtirish va qulay shartlarni tanlash uchun ham foydalanadi. Bu farqning muhim sabablaridan biri moliyaviy savodxonlik darajasi bo'lishi mumkin.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Tezisning maqsadi – moliyaviy savodxonlik va mobil bankingdan samarali foydalanish o'rtasidagi bog'liqlikni yoritish hamda bu bog'liqlikni mustahkamlash yo'llarini ko'rsatishdan iborat. Muallifning avvalgi ishlarida mobil bankingning rivojlanish tarixi [3] va uning mijozlar moliyaviy xulq-atvoriga ta'siri [4] ko'rib chiqilgan edi; ushbu tezis shu tadqiqotlarni davom ettiradi.

Moliyaviy savodxonlik tushunchasi

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) moliyaviy savodxonlikni to'g'ri moliyaviy qarorlar qabul qilish va shaxsiy moliyaviy farovonlikka erishish uchun zarur bo'lgan moliyaviy xabardorlik, bilim, ko'nikma, munosabat va xulq-atvor majmui sifatida ta'riflaydi [5]. Demak, moliyaviy savodxonlik faqat bilimdan iborat emas: u bilimni amalda to'g'ri qo'llay olish va moliyaviy masalalarga mas'uliyat bilan yondashishni ham o'z ichiga oladi.

Moliyaviy savodxonlikni baholashda A. Lusardi va O. Mitchell ishlab chiqqan uchta oddiy savoldan keng foydalaniladi [6]. Bu savollar foiz hisoblash, inflyatsiyaning pul qiymatiga ta'siri va mablag'ni turli yo'nalishlarga taqsimlash orqali xavfni kamaytirish haqidagi bilimlarni tekshiradi. Bu yondashuv keyinchalik ko'plab mamlakatlarda qo'llanilgan. Shunga o'xshash savollar asosida 140 dan ortiq mamlakatda 150 mingdan ortiq kattalar o'rtasida o'tkazilgan xalqaro so'rov natijalariga ko'ra, dunyo bo'yicha kattalarning taxminan uchdan bir qismi moliyaviy savodli deb baholangan [7]. Bu natija ko'pchilik mamlakatlarda moliyaviy ta'limni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar mavjudligini ko'rsatadi.

Raqamli xizmatlar rivojlanishi bilan raqamli moliyaviy savodxonlik masalasi ham dolzarb bo'ldi. G20 va OECD tomonidan 2018-yilda ishlab chiqilgan tavsiyalarda raqamli moliyaviy xizmatlarning o'ziga xos afzalliklari va xavflarini hisobga olgan holda raqamli moliyaviy savodxonlikni oshirish alohida yo'nalish sifatida belgilangan [8]. Raqamli moliyaviy savodxonlik an'anaviy moliyaviy bilimlar bilan birga raqamli xizmatlardan xavfsiz foydalanish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va onlayn takliflarni to'g'ri baholash ko'nikmalarini ham qamrab oladi. Mobil banking aynan shu ikki turdagi bilim kesishadigan sohadir.

Moliyaviy savodxonlikning mobil bankingdan foydalanishga ta'siri

Moliyaviy savodxonlik mobil bankingdan foydalanish ko'lamiga va sifatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bangladesh qishloq aholisi misolida o'tkazilgan tadqiqotda moliyaviy bilimlar, xususan, foiz stavkalari hamda omonat va pul yechish tartibi haqidagi bilimlar aholining bank, mikromoliya va raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlangan [9]. A. Lusardi va O. Mitchell [6] ham tadqiqotlar sharhida moliyaviy savodxonligi yuqori shaxslar kelajakni ko'proq rejalashtirishi, jamg'arishi va qarzlarini oqilona boshqarishini ta'kidlagan. Mobil banking sharoitida bu farqlar 1-jadvalda keltirilgan yo'nalishlarda namoyon bo'lishi mumkin.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

1-jadval. Moliyaviy savodxonlik darajasiga ko'ra mobil bankingdan foydalanish xususiyatlari

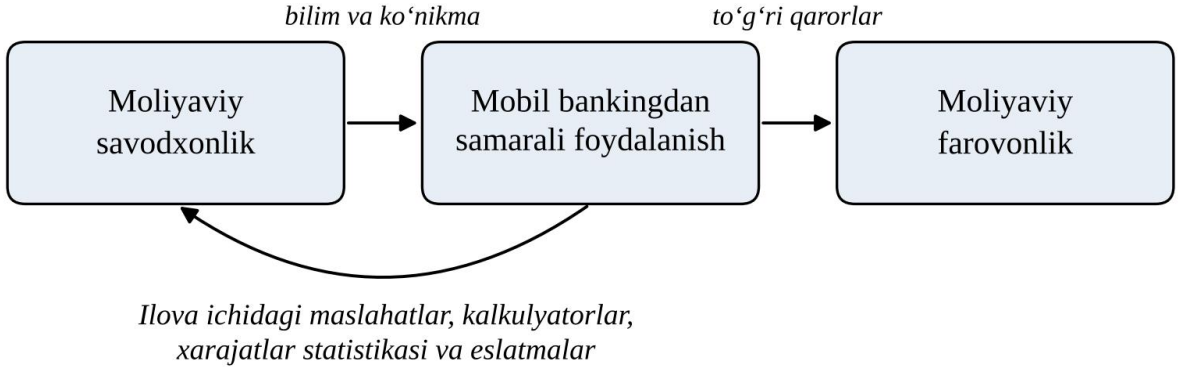
Yo'nalish	Boshlang'ich darajadagi mijoz	Yuqori darajadagi mijoz
Foydalaniladigan xizmatlar	Asosan to'lovlar va pul o'tkazmalari	To'lovlar bilan birga omonat, jamg'arma va boshqa xizmatlar
Jamg'arish	Jamg'arish odati shakllanish bosqichida	Muntazam jamg'arish, omonat shartlarini solishtirish
Kreditga munosabat	Asosan summa va rasmiylashtirish tezligiga e'tibor beriladi	Foiz stavkasi, oylik to'lov va umumiy xarajat oldindan hisoblanadi
Xarajatlarni nazorat qilish	Xarajatlarni kuzatish odati endi shakllanmoqda	Ilovadagi statistika orqali muntazam kuzatiladi
Xavfsizlik	Asosiy xavfsizlik qoidalari bilan tanishish bosqichida	Kodlarni sir saqlash, faqat rasmiy ilovadan foydalanish

Manba: [6; 9] manbalardagi xulosalar asosida muallif tomonidan tuzilgan tasnif.

Jadvaldagi tasnifga ko'ra, ikki mijoz bir xil ilovaga ega bo'lsa-da, undan oladigan foydalari turlicha bo'lishi mumkin. Moliyaviy bilimi yuqori mijoz ilovadan to'lov vositasi sifatida ham, shaxsiy moliyani boshqarish vositasi sifatida ham foydalanadi: omonat shartlarini solishtiradi, kredit olishdan oldin oylik to'lovni hisoblaydi, xarajatlarini kuzatib boradi. Boshlang'ich darajadagi mijoz esa asosan to'lov funksiyalaridan foydalanadi. Bu holat har bir mijoz uchun o'sish imkoniyati mavjudligini ko'rsatadi: moliyaviy bilim ortgan sari mijoz ilovaning yangi imkoniyatlarini kashf etadi va ulardan o'z manfaati yo'lida foydalanadi.

Mobil banking ilovalari moliyaviy bilimlarni oshirish vositasi sifatida

Moliyaviy savodxonlik va mobil banking o'rtasidagi bog'liqlik ikki tomonlamadir (1-rasm). Bir tomondan, savodxonlik ilovadan samarali foydalanishga yordam beradi. Ikkinchi tomondan, ilovaning o'zi ham moliyaviy bilimlarni oshirishning qulay vositasiga aylanishi mumkin.

1-rasm. Moliyaviy savodxonlik va mobil banking o'rtasidagi ikki tomonlama bog'liqlik

Manba: muallif ishlanmasi.

Bunga bir necha yo'l bilan erishish mumkin. Birinchidan, ilovadagi xarajatlar statistikasi mijozga pulining qayerga sarflanayotganini aniq ko'rsatadi va uni o'z xarajatlarini rejalashtirishga undashi mumkin. Ikkinchidan, kredit va omonat kalkulyatorlari foiz va oylik to'lov qanday hisoblanishini amalda tushuntiradi. Uchinchidan, ilova ichidagi qisqa maslahatlar va eslatmalar foydali ma'lumotlarni

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

aynan kerakli paytda yetkazadi. To‘rtinchidan, xavfsizlik bo‘yicha xabarlar mijozni firibgarlik usullaridan xabardor qiladi. D. Karlan va hammualliflari [10] bir necha mamlakatda o‘tkazgan tajribalarda oddiy eslatma xabarlari ham odamlarning jamg‘arish xulq-atvoriga ijobiy ta’sir ko‘rsatgani aniqlangan.

O‘zbekiston sharoitida moliyaviy savodxonlikni oshirish

O‘zbekistonda moliyaviy savodxonlikni oshirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilgan. Markaziy bank tomonidan ishlab chiqilgan 2021–2023-yillarga mo‘ljallangan Moliyaviy xizmatlar ommabopligini oshirish bo‘yicha milliy strategiyada aholi va tadbirkorlarning moliyaviy savodxonligini oshirish, umumta’lim maktablarida “Moliyaviy savodxonlik” kursini joriy etish hamda ommaviy axborot vositalari orqali aholining moliyaviy xizmatlar haqidagi xabardorligini oshirish vazifalari belgilangan edi [11].

Osiyo taraqqiyot banki tadqiqotiga ko‘ra, ta’lim darajasi bilan moliyaviy xizmatlardan foydalanish o‘rtasida bog‘liqlik mavjud: oliy ma’lumotli fuqarolarning 70 foizi bank hisobiga ega bo‘lgani holda, to‘liq bo‘lmagan o‘rta (8–9 yillik) ma’lumotga ega fuqarolarda bu ko‘rsatkich 50 foizni tashkil etgan [12]. Mahalliy tadqiqotchilar ham moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyati kengayishi va moliyaviy savodxonlik bir-birini to‘ldirishini [13], bu yo‘nalishda ta’lim dasturlari va raqamli infratuzilmani birgalikda rivojlantirish muhimligini [14] ta’kidlaydi. Bu esa mobil banking rivoji va moliyaviy ta’lim bir-birini to‘ldirishi mumkinligi haqidagi fikrni quvvatlaydi.

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytganda, moliyaviy savodxonlik mobil bankingdan samarali foydalanishning muhim sharti hisoblanadi, mobil banking esa o‘z navbatida moliyaviy bilimlarni oshirishning qulay va zamonaviy vositasiga aylanmoqda. Bu ikki tomonlama bog‘liqlikni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish aholining moliyaviy farovonligi oshishiga, banklarning esa barqaror va ishonchli mijozlar bazasini shakllantirishiga xizmat qiladi. Shu asosda quyidagilar taklif etiladi:

1) bank ilovalarida foiz, inflyatsiya, jamg‘arish va kredit haqida sodda tilda yozilgan qisqa moliyaviy maslahatlar bo‘limini joriy etish;

2) kredit va omonat kalkulyatorlarini barcha bank ilovalarida asosiy funksiyaga aylantirish va natijani oylik to‘lov hamda umumiy summa ko‘rinishida aniq ko‘rsatish;

3) yangi foydalanuvchilar uchun ilovadan xavfsiz foydalanish bo‘yicha qisqa video yoki bosqichma-bosqich ko‘rsatma taklif etish;

4) maktab va oliy ta’lim muassasalaridagi moliyaviy savodxonlik mashg‘ulotlariga mobil bankingdan amaliy foydalanish mavzularini kiritish;

5) banklar va ta’lim muassasalari hamkorligida yoshlar hamda keksa yoshdagi fuqarolar uchun raqamli moliyaviy savodxonlik bo‘yicha amaliy treninglar tashkil etish.

Ushbu takliflarning amalga oshirilishi mobil banking imkoniyatlaridan aholining keng qatlamlari teng va samarali foydalanishiga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. World Bank. The Global Findex Database 2025: Connectivity and Financial Inclusion in the Digital Economy. – Washington, DC: World Bank, 2025.

2. O‘zbekistonda muomaladagi bank kartalari soni 74,6 milliontaga yetdi (Markaziy bank ma’lumotlari asosida) // O‘zA. – 2026-yil 18-iyul. – https://uza.uz/ar/posts/ozbekistonda-muomaladagi-bank-kartalari-soni-746-milliontaga-yetdi_884089 (murojaat sanasi: 10.10.2026)

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

3. Eshbekova K. Q. Mobil banking xizmatlarining rivojlanish tarixi // Ilm-fan yangiliklari konferensiyasi. – Andijon, 2026-yil fevral. – B. 119–123.
4. Eshbekova K. Q. Mobil banking xizmatlarining rivojlanishi va mijozlarning moliyaviy xulq-atvoriga ta'siri // Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali. – 2026. – Jild 11, № 1. – B. 1045–1049. DOI: 10.5281/zenodo.20399159.
5. OECD. Recommendation of the Council on Financial Literacy. OECD/LEGAL/0461. – Paris: OECD, 2020.
6. Lusardi A., Mitchell O. S. The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence // Journal of Economic Literature. – 2014. – Vol. 52, No. 1. – P. 5–44.
7. Klapper L., Lusardi A., van Oudheusden P. Financial Literacy Around the World: Insights from the Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey. – Washington, DC: Global Financial Literacy Excellence Center, 2015.
8. G20/OECD INFE. Policy Guidance on Digital Financial Literacy. – Paris: OECD Publishing, 2018.
9. Hasan M., Le T., Hoque A. How Does Financial Literacy Impact on Inclusive Finance? // Financial Innovation. – 2021. – Vol. 7, No. 1. – Article 40.
10. Karlan D., McConnell M., Mullainathan S., Zinman J. Getting to the Top of Mind: How Reminders Increase Saving // Management Science. – 2016. – Vol. 62, No. 12. – P. 3393–3411.
11. Moliyaviy xizmatlar ommabopligini oshirish bo'yicha milliy strategiya tasdiqlandi // Yuz.uz. – 2021-yil 12-iyul. – https://yuz.uz/uz/news/moliyaviy-xizmatlar-ommabopligini-oshirish-boyicha-milliy-strategiya-tasdiqlandi (murojaat sanasi: 10.10.2026)
12. O'zbekistonda oliy ma'lumotlilar moliyaviy xizmatlardan ko'proq foydalanadi – tadqiqot (Osiyo taraqqiyot banki ma'lumotlari asosida) // Ta'lim xabarlari. – 2026-yil 17-mart. – https://talimxabarlari.uz/69194/ (murojaat sanasi: 10.10.2026)
13. Azlarova M. A. Moliyaviy savodxonlikni oshirishda moliyaviy inklyuziyaning o'rni // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2025. – Jild 13, № 6. – B. 151–158. DOI: 10.55439/EIT/vol13_iss6/769.
14. Fatilloyev F. F. Raqamli iqtisodiyot sharoitida mamlakatimiz aholisining moliyaviy savodxonligini oshirish muammo va yechimlari // Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali. – 2024. – Jild 4, maxsus son. – B. 111–117.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.